

Світлана Володимирівна ЛОЗІНСЬКА

к.ю.н., доцент, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6634-1575>e-mail: lozinskasw@ukr.net

СПРАВА "ЛЕВЧУК ПРОТИ УКРАЇНИ" ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗАХИСТУ ЖІНОК ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Статтю присвячено характеристиці та аналізу змісту ключових позицій Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), втілених у рішенні у справі «Левчук проти України» та пов'язаних із захистом права на справедливий суд, права на ефективний засіб правового захисту та права на повагу до приватного й сімейного життя в контексті захисту й поновлення порушених прав заявниці у зв'язку зі вчиненням стосовно неї домашнього насильства. Авторка стверджує, що попри застосування ЄСПЛ у цій справі лише заходів індивідуального характеру у формі виплати заявниці компенсації, прецедентний характер рішення у справі «Левчук проти України» та правові висновки Суду у контексті протидії домашньому насильству в нашій державі, можуть призвести до поступових та ґрунтовних нормативних і адміністративних змін, наближаючи й момент ратифікації Україною Стамбульської конвенції.

Ключові слова: домашнє насильство, Європейський суд із прав людини, ефективний засіб юридичного захисту, позитивні зобов'язання, право на повагу до приватного й сімейного життя

ВСТУП

За статистичними даними Національної сервісної служби України за 2020 р. органи та установи, що протидіють домашньому насильству, зафіксували 211 362 звернення з приводу насильства у сім'ї, більшість із них – від жінок. Загалом наприкінці грудня 2020 р. у Національній поліції повідомили, що за 10 місяців цього року українці частіше, ніж за весь 2019 р., зверталися до правоохоронців з приводу домашнього насильства. Водночас станом на 1 січня 2021 р. у 18 областях та Києві діє 33 притулки для постраждалих від домашнього насильства, діють 304 мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим від домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Також у країні працює 10 денних центрів для перебування постраждалих від насильства [1]. Регулярно статистичні дані з цього приводу лунають і у виступах міністрів соціальної політики України [2; 3]. Масштаб проблеми домашнього насильства стосовно жінок в Україні призвів і до міжнародної реакції: відповідно до Плану дій Ради Європи для України (2018–2022 рр.) [4] розроблено Проєкт «Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні» (COVAW), діяльність якого спрямована на підтримку розвитку національного законодавства та проведенні політичних реформ, пов'язаних із протидією домашньому насильству, а також на підвищенні обізнаності органів влади та суспільства стосовно Стамбульської конвенції (офіційна назва якої – Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11 травня 2011 р. [5]) та проблеми насильства стосовно жінок [6].

Ключовою залишається й роль Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ або Суд), що крізь застосування і тлумачення положень Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ або Конвенція) [7] сприяє протидії та боротьби з домашнім насильством, захистом і поновленням прав осіб, постраждалих від нього. У цьому світлі для України потенційно прецедентного

характеру може набути рішення ЄСПЛ у справі «Левчук проти України» (остаточне рішення від 3 грудня 2020 р.) [8], що є першою для нашої держави справою, прийнятою Судом на користь заявниці, яка постраждала від домашнього насильства.

МЕТА статті – встановлення змісту правових висновків та позицій ЄСПЛ, втілених у рішенні у справі «Левчук проти України» у світлі протидії та боротьби з домашнім насильством, захистом постраждалих від нього осіб та перспектив впливу цього рішення Суду на процеси запобігання домашньому насильству й захисту жінок в Україні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті здійснюється аналітичне дослідження ключового рішення ЄСПЛ у аспекті боротьби з домашнім насильством в Україні на прикладі конкретної справи та захисту прав заявниці. Для цього застосовуються методи аналізу й синтезу, порівняльно-аналітичний метод, метод прогнозування. Їх поєднання дозволило зобразити цілісну картину змісту та значення рішення Суду у справі «Левчук проти України».

РЕЗУЛЬТАТИ

Суть позову заявниці в справі «Левчук проти України» полягала у зверненні до ЄСПЛ зі скаргою на відмову у виселенні її колишнього чоловіка, що протягом тривалого часу як до розірвання шлюбу, так і після цього (шлюб укладено у 2006 р. та розірвано у 2015 р.) вчиняв фізичне та психологічне насильство шляхом погроз та залякування заявниці та її дітей, сина заявниці та трійні, народженої у цьому шлюбі. Належної реакції на цю ситуацію з боку правоохоронних органів та соціальної служби (остання у своєму висновку вказувала на сильну схвилюваність дітей), що могла б запобігти та припинити насильству з боку чоловіка не було: останньому пред'явлено обвинувачення, але його не було визнано винним у вчиненні домашнього насильства.

Натомість, оскільки ситуація не покращувалася, заявниця у 2016 р. звернулася до суду із позовом за ст. 116 Житлового кодексу України, яка передбачала

можливість виселення без надання іншого жилого приміщення за систематичну неналежну поведінку. Зрештою, національні суди її позов у 2018 р. відхилили. Хоча суди й визнали, що колишній чоловік «потребував зміни свого ставлення», проте вони не встановили, що його неналежна поведінка була систематичною й не вбачили підстав для вжиття такого крайнього заходу, як виселення. Відповідно заявниця та її діти продовжували проживати у квартирі разом із колишнім чоловіком заявниці. У 2019 р. заявниця звернулася до суду із позовом про позбавлення чоловіка батьківських прав, оскільки він нехтував своїми батьківськими обов'язками й ухилявся від сплати коштів на утримання своїх дітей.

Посилаючись на ст. 8 Конвенції (право на повагу до приватного й сімейного життя), заявниця скаржилася на відмову у виселенні її колишнього чоловіка, стверджуючи, що національні суди були надто формалістичні у своїх рішеннях, чим надали її колишньому чоловіку відчуття безкарності, піддавши її та їхніх дітей ще більшому ризику залякування та насильства.

Важливою позицією, яку відзначив Суд, був розгляд ним лише скарги заявниці на відмову національних судів у виселенні її колишнього чоловіка, тобто загальна нормативна та адміністративна реакція влади України на вчинюване проти заявниці насильство не була предметом розгляду ЄСПЛ, хоча факти продовжуваного домашнього насильства фізичного та психологічного характеру ним не заперечувались. Розглядаючи справу, Суд виходив із надання заявницею достатньої кількості доказів та тверджень, що протягом тривалого часу вона зазнавала фізичного насильства, залякувань та погроз із боку її колишнього чоловіка, з яким вона все ще проживала в одній квартирі. Ці події мали вплив на її фізичну та психічну недоторканність, а тому стосувались сфери приватного життя у розумінні ст. 8 Конвенції. Суд узяв до уваги, що органи влади були добре обізнані про ситуацію й неодноразово втручалися в окремі інциденти. Суд відзначив, що заявниця вважала, що такі заходи не вирішать її ситуацію, і звернулася із позовом до цивільного суду за ст. 116 Житлового кодексу України, яка передбачає можливість виселення особи без надання іншого житлового приміщення у разі системних неправомірних дій. Зважаючи на окремі факти справи, положення ст. 116 Житлового кодексу та пояснення Уряду, ЄСПЛ визнав, що в принципі такий засіб правового захисту міг вирішити ситуацію заявниці, хоча на відміну від обмежувального припису він не має термінової дії.

У світлі наведених вище обставин, ЄСПЛ дійшов висновку, що, відмовляючи у задоволенні позову заявниці про виселення колишнього чоловіка заявниці відповідно до ст. 116 Житлового кодексу України, яка, як пояснив Уряд, була в принципі належним засобом правового захисту у її справі, національні суди не провели комплексного аналізу ситуації та ризику майбутнього психологічного та фізичного насильства, з якими стикалися заявниця та її діти. ЄСПЛ також зауважив, що провадження у цій справі тривало понад два роки на трьох рівнях юрисдикції, протягом яких

заявниця та її діти залишались під загрозою подальшого насильства. Так, справедливого балансу між конкуруючими приватними інтересами досягнуто не було. Відповідь цивільних судів на позов заявниці про виселення її колишнього чоловіка не відповідала позитивному обов'язку держави у забезпеченні ефективного захисту заявниці від домашнього насильства. Отже, Суд констатував порушення ст. 8 Конвенції у частині недотримання Україною її позитивних зобов'язань стосовно захисту права заявниці на повагу до її приватного й сімейного життя.

Висновки ЄСПЛ у справі «Левчук проти України» зустріли низку різних реакцій в українській юридичній громадськості та суспільстві загалом. Насамперед відзначалась важливість цього прецеденту як першого рішення проти України у справах стосовно домашнього насильства [9, с. 111], а також висловлювались сподівання, що це рішення призведе до позитивних змін для українських жінок, які потерпають від домашнього насильства та замовчують цю проблему як у розумінні мотивування їх звертатися за допомогою та відстоювати власні права, так і з огляду на імплементацію на національному рівні [10]. Висловлювались і менш оптимістичні прогнози, засновані на тому, що перша справа про домашнє насильство проти України не віщує жодних системних змін у національному механізмі протидії домашньому насильству, тому що, як прямо зауважено у рішенні, заявниця не скаржилась на якість загальної реакції національних органів влади на її скарги про домашнє насильство загалом. Її скарга стосувалася вузького аспекту – розгляду судами позову про виселення колишнього чоловіка відповідно до ст. 116 Житлового кодексу України, через що ЄСПЛ у цій справі не оцінював ефективність законодавчої бази та адміністративної практики взагалі [11].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо, що, попри застосування ЄСПЛ в аналізованій нами справі лише заходів індивідуального характеру у формі виплати заявниці компенсації, прецедентний характер рішення у справі «Левчук проти України» та правові висновки Суду у контексті протидії домашньому насильству в нашій державі можуть призвести до поступових та ґрунтовних нормативних та адміністративних змін, наближаючи й момент ратифікації Україною Стамбульської конвенції. Так, висновки ЄСПЛ у частині необхідності врахування національним судом ризиків вчинення у майбутньому нового фізичного та психологічного насильства з боку колишнього чоловіка та співмешканця заявниці у разі ухвалення рішення стосовно його виселення дозволяють стверджувати про застосування відповідного позову як належного засобу правового захисту, звернення до якого повинно гарантуватись державою не лише *per se*, але й у рамках швидкого судового розгляду. Ці компоненти дозволяють говорити про встановлення Судом у цій справі наявності позитивного обов'язку в державі України через її судову та правоохоронну системи щодо забезпечення ефективного захисту заявниці від домашнього насильства.

Список використаних джерел

1. Луценко Є.В. Україні зафіксували понад 200 тисяч звернень про домашнє насильство у 2020 р. URL: <https://hromadske.ua/posts/v-ukrayini-zafiksuvali-ponad-200-tisyach-zvernen-pro-domashnye-nasilstvo-u-2020-roci>
2. Кожна 5 жінка в Україні стикається з тією чи іншою формою насильства, – Юлія Соколовська. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/18311.html>
3. У Мінсоцполітики озвучили статистику звернень через домашнє насильство в Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-domashnie-nasylstvo-minsotspolityky/30970575.html>
4. Council of Europe Action Plan for Ukraine 2018–2022. URL: <https://rm.coe.int/council-of-europe-action-plan-for-ukraine-web/1680a0b0cc>
5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011. URL: <https://rm.coe.int/1680462546>
6. Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/combating-violence-against-women-in-ukraine-covaw-#>
7. Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
8. Остаточне рішення ід 03.12.2020 р.: Справа Левчук проти України: Заява № 17496/19. Європейський суд із прав людини. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207637>
9. Стоянова Т.А., Островська Л.А. Перешкоди в застосуванні обмежувального припису як засобу протидії домашньому насильству: національна судова практика та практика Європейського суду з прав людини. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2021. Т. 28. С. 110–116.
10. Перше рішення ЄСПЛ щодо домашнього насильства в Україні. URL: <https://tomorrowlawyer.org/перше-рішення-єспл-щодо-домашнього-на/>
11. Некрасова А. Європейська конвенція з прав людини як інструмент захисту від домашнього насильства. URL: https://genderindetail.org.ua/spetsialni-rubriki/legal-advice/the-european-convention-on-human-rights.html#_ftn7

References

1. Lutsenko Ye. In Ukraine, more than 200,000 complaints of domestic violence were recorded in 2020. URL: <https://hromadske.ua/posts/v-ukrayini-zafiksuvali-ponad-200-tisyach-zvernen-pro-domashnye-nasilstvo-u-2020-roci> (in Ukrainian).
2. Every 5th woman in Ukraine faces some form of violence, – Yulia Sokolovska. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/18311.html> (in Ukrainian).
3. The Ministry of Social Policy announced the statistics of appeals due to domestic violence in Ukraine. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-domashnie-nasylstvo-minsotspolityky/30970575.html>. (in Ukrainian).
4. Council of Europe Action Plan for Ukraine 2018–2022. URL: <https://rm.coe.int/council-of-europe-action-plan-for-ukraine-web/1680a0b0cc>.
5. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, 11.05.2011. URL: <https://rm.coe.int/1680462546> (in Ukrainian).
6. Combating violence against women in Ukraine. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/combating-violence-against-women-in-ukraine-covaw-#> (in Ukrainian).
7. European Convention on Human Rights, 1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text. (in Ukrainian).
8. Final judgment of 03 December 2020: Case of Levchuk v. Ukraine: Apl. № 17496/19. European Court of Human Rights. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207637>. (in Ukrainian).
9. Stoianova T.A., Ostrovska L.A. Obstacles to the application of the restrictive provision as a means of combating domestic violence: national case law and the case law of the European Court of Human Rights. *Scientific Papers of National University "Odesa Law Academy"*. 2021. Vol. 28. pp. 110–116. (in Ukrainian).
10. First decision of ECtHR on domestic violence in Ukraine. URL: <https://tomorrowlawyer.org/перше-рішення-єспл-щодо-домашнього-на/> (in Ukrainian).
11. Nekrasova A. European Convention on Human Rights as a tool for protection against domestic violence. URL: https://genderindetail.org.ua/spetsialni-rubriki/legal-advice/the-european-convention-on-human-rights.html#_ftn7 (in Ukrainian).

Svitlana LOZINSKA

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6634-1575>

e-mail: lozinskasw@ukr.net

CASE OF “LEVCHUK VS UKRAINE” AND ITS IMPORTANCE FOR THE PROTECTION OF WOMEN FROM DOMESTIC VIOLENCE IN UKRAINE

The paper is devoted to the characterization and analysis of the content of the key positions of the European Court of Human Rights embodied in the judgment in Levchuk v. Ukraine and related to the protection of the right to a fair trial, the right to an effective remedy and the right to respect for private and family life in the context of the protection and restoration of the applicant's violated rights in connection with the commission of domestic violence against her. Therefore the purpose of the paper is to establish the content of the ECtHR's legal opinions and positions embodied in the judgment in Levchuk v. Ukraine in the light of combating domestic violence, protecting victims and the prospects of the Court's impact on domestic violence prevention and protection in Ukraine.

Author states that the ECtHR's findings as to the need for the national court to take into account the risks of future physical and psychological violence by the applicant's ex-husband and cohabitant in deciding on his eviction as a realization of a right to an effective remedy not only per se, but also in an expedited trial. These components suggest that the Court in this case established a positive obligation on the part of the State of Ukraine through its judicial and law enforcement system to ensure the effective

protection of the applicant from domestic violence.

It is argued that despite the application by the ECtHR in this case only individual measures in the form of payment of compensation to the applicant, the precedent nature of the judgment in Levchuk v. Ukraine and the Court's legal findings in the context of combating domestic violence in our country can lead to gradual and thorough regulative and administrative changes, approaching the moment of ratification of the Istanbul Convention by Ukraine.

Keywords: domestic violence, the European Court of Human Rights, an effective remedy, positive commitments, the right to respect for private and family life